

**Irena Benyovsky Latin,
Srednjovjekovni Trogir: prostor i
društvo, Hrvatski institut za povijest,
Biblioteka hrvatska povijesnica,
Monografije i studije III/44, Zagreb,
2009, 297 str.**

Istraživanje srednjovjekovne urbane historije dalmatinskih komuna u modernoj hrvatskoj historiografiji dobija sve veći značaj. Većina najznačajnijih gradova dalmatinske obale su dobili svoju monografiju ili su podrobno obrađeni kroz razne naučne radove. Tako je srednjovjekovni Zadar već dugo u žiži interesovanja Tomislava Raukara, Šibenik Josipa Kolanovića, monografije o Splitu i Dubrovniku, iako poodavno napisane, izašle su iz pera čuvenih historičara Grge Novaka i Vinka Foretića. Irena Benyovsky Latin već se duže vrijeme bavi upravo razvojem urbanih sredina istočne obale Jadranskog mora, s naročitim interesovanjem za Trogir i Dubrovnik. Ova uposlenica Hrvatskog instituta za povijest diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1996, magistrirala na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti 1995, a doktorirala 2002. godine na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na temu "Društvena uvjetovanost razvoja gradskih prostora: Trogir 1250.-1450."

U dosadašnjoj literaturi, srednjovjekovna historija Trogira je solidno obrađena. Razlog tome je svakako vrlo bogata arhivska građa, ali i rad čuvenog Ivana Lučića, "oca hrvatske historiografije", čije *Memoriae istoriche di Tragurio, ora detto Trau* (1673.) predstavljaju izvanredan izvor podataka. Historijski radovi o Trogiru pravi procvat doživljavaju 80-ih godina prošlog stoljeća. Tada izlaze djela i radovi: Milana Ivaniševića *Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097.* (1980.), Željka Rapanića *Iz prošlosti srednjovjekovnog*

Trogira (1980.), Vladimira Rismonda *Statut grada Trogira* (1980.), Nade Klaić *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi* (1985.), Luje Margetića *Iz ranije povijesti Trogira* (1990.), Josipa Ante Solda *Trogir od borbe za opstanak do stvaranja slobodne komune* (1994.) i dr. Postavlja se pitanje, koliko je u ovako opširno obrađenoj literaturi, ostalo prostora autorici za novi pomak u istraživanju historije ovog grada? Odgovor svakako leži u specifičnom polju zanimanja autorice – socijalnoj topografiji, proučavanju razvoja institucija i sl., ali i u nekim posve novim metodama istraživanja koje je primjenila u svom radu na ovoj knjizi. Možda upravo zbog toga ova monografija pokrene novi ciklus moderne obrade urbane historije srednjovjekovnih dalmatinskih komuna.

Ova monografija je podijeljena na šest osnovnih dijelova. Poslije uvoda, slijedi poglavlje *Utjecaj političkih okolnosti na izgradnju grada i posjedovne odnose* (str. 21-41), zatim slijede tri centralna poglavlja *Komunalni prostor* (41-104), *Privatni prostor* (104-198) i *Crkveni prostor* (198-247). Knjiga završava zaključkom (247-252), a sadrži još i spisak izvora i literature, kazalo, bilješku o autorici i sažetak na engleskom jeziku. Djelo je bogato opremljeno naučnim aparatom a korištenje objavljenih i neobjavljenih izvora i brojne literature je na zavidnom nivou.

Uvodnim poglavljem autorica naglašava da je glavni cilj ove monografije – na primjeru Trogira pokazati složen odnos između razvoja gradskog prostora i društvenih struktura u srednjem vijeku. Obrađeni vremenski period je smješten između druge polovine 13. stoljeća (razdoblje oblikovanja grada u posebnu društvenu zajednicu s organiziranim gradskim životom) i sredine 15. stoljeća

(razdoblja uspostave i učvršćivanja mletačke vlasti koja će uveliko utjecati na razvoj urbane sredine Trogira). Ovdje je dat i letimičan pregled najranije historije Trogira, od njegovog osnivanja 220. godine prije nove ere, preko izrastanja u rimski municipij Tragurium, njegovu emancipaciju na račun porušene Salone, te i njegovo samo rušenje u 12. stoljeću. Po demografskim kriterijima, Trogir ranog perioda spada u red manjih dalmatinskih gradova (slično Rabu, Hvaru ili Korčuli), sa oko 1500 stanovnika. Do kraja perioda kojim se bavi ova knjiga, broj stanovnika će se više nego udvostručiti. Vrlo je važna i terminologija koju autorica ovdje razjašnjava. Posebno je naglašeno da se u izvorima pod nazivom "jezgra" (civitas) smatra stari dio grada razvijen na antičkim i ranosrednjovjekovnim temeljima, a pod "Prigradom" (burgos) smatra naseobina koja se razvila izvan zapadnog bedema jezgre od 13. stoljeća nadalje, da bi u 15. stoljeću ova dva dijela se objedinila u "Novi grad".

U prvom poglavlju dat je kratki pregled za Trogir historijski važnih događaja u navedenom periodu. Jasno je da detaljniji prikaz političke historije Trogira nije cilj autorice, već ovim poglavljem pokušava dati okvir u koji će smjestiti rezultate svojih istraživanja o urbanom razvoju grada. Dovoljno jasno su prerađeni svi važniji periodi srednjovjekovne historije Trogira – vladavina Arpadovića, prva mletačka uprava u 14. stoljeću, vladavina Ludovika Anžuvina, nestabilno razdoblje na prijelazu 14. u 15. stoljeće kojim dominira sukob Tvrtka I i Sigismunda, i konačni pad Trogira pod mletačku vlast 1420. godine. Iz ovog poglavlja mogu se izvući dvije osnovne karakteristike trogirskog srednjovjekovlja: 1.) Stalna borba zaraćenih plemićkih klanova, na jednoj strani rodova Casotti i Cega, a na drugoj rodova Andreis, Vitturi i Sobota. Ovi sukobi do-

stižu kulminaciju unutar šire borbe za prevlast nad Dalmacijom između bosanskog kralja Tvrtka I i ugarskog kralj Sigismunda, krajem 14. stoljeća. U prvi mah, prevlast u Trogiru odnose Tvrtkove pristaše na čelu sa Andreisima. Tada dolazi i do javnog smaknuća lidera protivničkog tabora Augustina Casottija. Tvrtkovom smrću, stanje se nanovo mijenja - 1392. Cege i Casottiji se vraćaju iz progonstva i preuzimaju vlast u gradu, uz neizbježne osвете nad suparnicima, a dalmatinski gradovi se vraćaju pod okrilje ugarske krune 2.) Druga karakteristika je da bez obzira na smjenu vrhovne vlasti nad komunom, ona nastavlja prirodnu uzlaznu putanju svoga razvoja tako dokazujući da širi historijski procesi nisu nužno vezani za političke prevrate.

Centralni dio knjige se bavi trima "prostorima" unutar kojih se odvija kako urbana izgradnja grada, tako i svakodnevni život. Komunalni prostor obuhvata i gradske zidine, koje su nominalno pod direktnim vlašništvom vrhovne vlasti (kralja), ulice i trgove koji su jedini pod direktnom upravom komune i koji se proglašavaju javnima, da bi se spriječila dalja privatizacija, tj. širenje privatnog prostora. Crkveni prostor, kako raste utjecaj komune nad biskupijom, se polagano povlači pred komunalnim.

Kao glavnu karakteristiku administrativnih uređenja srednjovjekovnih gradova, autorica navodi podjelu na četvrti, pa na osnovu toga, ali i spominjanja četvrti u pisanju Lučića, zaključuje da je i Trogir morao biti tako uređen. U izvorima nema potvrde tome, spominju se tek gradski predjeli, nazvani po najistaknutijim crkvama oko kojih su i nastajali. To su npr. predio Sv. Ivana Krstitelja, predio Sv. Lava, predio Sv. Martina, predio Sv. Petra itd. Također, u dokumentima nisu sačuvana ni imena ulica.

Naročito je interesantno izlaganje o glavnom trogirskom trgu. Autorica prepoznaje tri glavna vala intervencija u njegovom planskom oblikovanju, a svaki od tih valova povezuje sa specifičnim promjenama u općem društvenom ustrojstvu grada. Do 13. stoljeća jasna je i vidljiva dominacija crkvenog autoriteta, pa na glavnom trgu dominiraju crkvene građevine poput katedrale Sv. Lovre, crkve Sv. Stjepana i sl. Upravo u 13. stoljeću upravu nad gradom od biskupa preuzimaju gradska vijeća, što dovodi do širenja svjetovnih zgrada na račun crkvenih. Na istočnoj strani trga, na mjestu negdašnje crkve Sv. Stjepana gradi se palača kao sjedište gradske elite (1274.), a krajem 13. st. izgrađena je i gradska lođa, najotvorenija svjetovna građevina u gradu. Ova izgradnja svjetovnih objekata na račun crkvenih potrajat će sve do 30-ih godina 14. stoljeća. U vrijeme mletačkih napada na Trogir, dolazi do znatnog oštećenja glavnog trga uslijed jakog bombardovanja mletačke flote. Dolaskom na vlast, Venecija pored obnove fortifikacija, dosta ulaže i na obnovu trga. Tada gradska palača doživljava znatnu restauraciju i dobiva svoj renesansni izgled. Naravno, sada je istaknut lav Sv. Marka – osnovni simbol Mletačke Republike. Glavni trg je osim političkog i crkvenog, bio i centar ekonomskog života komune. U gradskoj lođi se knez obraćao građanima, a sadržavala je i gradski pritvor. Na trgu su održavane svečanosti, viteške igre (palium balistratorium bila je naročito popularna). Grafiti urezani u kamen predvorja katedrale pokazuju da su se ondje igrali šah i trilja.

Gradski bedemi su u srednjem vijeku imali naročito značajnu ulogu. Oni su odražavali ne samo jasnu granicu grada, nego i povlastice njegovog stanovništva. Izgradnja većeg obima počinje već nakon rušenja grada u 12. stoljeću, a prilično se

izgradilo za vrijeme vladavine Arpadovića. Mleci za vrijeme svoje uprave nisu mnogo pažnje polagali izgradnji bedema, kao ni Ludovik Anžuvinski u prvim decenijama svoje vlasti. Međutim, ovaj vladar vremenom mijenja takvu svoju politiku te se tada znatnije pregrađuju stari bedemi i grade novi. U tu svrhu on se odrekao svojih kraljevskih regalija (prihoda od carine soli i tridesetine). Nakon što je osvojila Trogir, Venecija obnavlja znatno porušene zidine, a tada dolazi i do izgradnje prvog kaštela u Trogiru – Kamerlenga, u koji se smješta mletačka posada, uprkos negodovanju stanovnika.

Privatni prostor Trogira autorica smješta unutar gradskih kuća, gdje su važili obiteljski odnosi i njihovi zakoni. Upravo ovo poglavlje knjige je možda i najznačajnije, jer autorica ovdje primjenjuje noviju vrstu metodološkog rada na podacima. Na osnovu do sada slabo korištene arhivske građe (kupoprodajnih ugovora, parnica, nagodbi o diobi nekretnina, ugovora o najmu, oporuka i sl.) stvorila je jednu vrstu baze podataka, i pomoću posebnog računalnog programa, došla je do zanimljivih informacija o nekretninama i njihovim vlasnicima – lokacija nekretnine, njeni vlasnici kroz historiju i susjedi, te nekretnine u posjedu istog vlasnika. Ovaj vrlo interesantan način obrade podataka zaslužuje da se razradi i primijeni i na druge vrste historijske građe.

Vrste kuća u jezgri i Prigradu nisu bile iste, naravno, one u jezgri su bile dosta skuplje i od kvalitetnije građe pravljene. Jasno je bila izražena socijalna stratifikacija unutar grada. Plemićke porodice su još od ranijih vremena stanovale u zajedničkim stambenim sklopovima, mada se s vremenom izdvajaju pojedine stambene jedinice. Na smještaj u gradu su umnogome utjecale i političke prilike, pa su suprotstavljeni klanovi obično

bili na suprotnim stranama grada. Od plemićkih porodica najznačajnije su bile: Urso, Vodovara, Buffalis, Lučić, Cega, Vitturi, Cippico, Casotti, Andreis i dr, i autorica naročito iscrpno donosi pregled genealogija ovih porodica. Što se tiče pučana, njih je znatno teže identifikovati jer se u dokumentima spominju tek osobnim imenom. I tu treba razlikovati običan puk od bogatijih građana. Od aktivnosti pučana, autorica je posebnu pažnju posvetila na rad bratovština, naročito bratovštine Svetog Duha, jedine koja će opstati nakon zabrane njihovog rada 1365. godine. Od značajnijih pučana pripadnika ove bratovštine treba istaći Blaža Jurjeva Trogirana, protomajstora Marina Radojeva i majstora tinktora Marina Stjepanova. Unutar grada, pučani su obavljali tek neke poslove: krojači, obučari, zidari, brijači, krčmari, krznari, ali ih je većina živjela i radila u Prigradu. Podataka o grupisanju pojedinih zanatlija iste struke u zajednička naselja, nema sve do 15. stoljeća tj. do formiranja Novog grada.

U bitisanju *crkvenog prostora*, iz rada autorice Benyovsky Latin, mogu se razaznati dva kontinuirana i vrlo interesantna procesa. Jedan je već spomenuto povlačenje crkvenog prostora pred komunalnim, uporedo sa opadanjem crkvenog autoriteta pred autoritetom komune. Drugi proces je još zanimljiviji, a to je stalna borba za prostorom dvaju najznačajnijih prosjačkih redova – dominikanaca i franjevac. Upravo na primjeru Trogira i njegovog hroničnog nedostatka prostora i nekretnina, moguće je uvidjeti svu žestinu te borbe i "oružje" kojim se ona vodila. Status određenog reda ponajviše je zavisio od naklonjenosti trenutnog pape, ali i trogirskog kneza. U svoj toj borbi, ipak su lošije prošli franjevci, koji su morali čak van gradskih zidina praviti svoje zgrade, no i one su bile često

rušene usljed burnih političkih dešavanja.

Ovom monografijom *Srednjovjekovni Trogir: prostor i društvo*, dobijamo jedan novi i osvježavajući pristup proučavanju urbanog srednjovjekovlja. Uzlet gradskog života, povezan kako sa urbanim tako i sa društvenim faktorima, svakako je jedna od najznačajnijih ostavština razvijenog srednjeg vijeka. Taj proces je, zbog obilja arhivskog materijala, svakako dosta lakše pratiti na primjeru dalmatinskih gradova, a nove metode obrade tih podataka, koje autorica donosi ovim radom doprinijet će još lakšoj i preglednijoj analizi istih. Trogir, grad sa sudbinom tako tipičnom i za ostale dalmatinske gradove, često prelazi iz ruku jednog vrhovnog vladara u ruke drugog, no ti globalni procesi ipak ne usporavaju razvoj gradske komune, urbano izrastanje grada i formiranje njegove socijalne strukture. Upravo su ti procesi, usko vezani za svakodnevni život i mnogo više zavisni od lokalnih faktora nego od globalne politike, u ovoj monografiji izvrsno obrađeni i prikazani u jasnom svjetlu.

DŽENAN DAUTOVIĆ

Десанка Ковачевић-Којић, Градски живот у Србију и Босни (XIV-XV вијек), Историјски институт, Studia Historica Collecta, Београд, 2007, 494 стр.

Knjiga *Градски живот у Србији и Босни (XIV-XV вијек)* je druga po redu knjiga iz edicije *Studia Historica Collecta*, jedne od zapaženijih serija koje izdaje Institut za istoriju u Beogradu. To je serija knjiga u kojima su sabrani radovi zaslužnih historičara, koji su svojim radom značajno obogatili historijsku nauku. Na sličan način objavljene su